

fogási és fejlődéslogikai koncepció érvényessége, nem kerül kontrasztba a nyugati források makro-szintű áttekintése Jászi Oszkár, Bibó István, Polányi Károly, Hajnal István vagy Szűcs Jenő más típusú fejlődéslogikai összképével (egyikükre sem hivatkozik, s amit fölhasznál, az elsősorban a korszakra vonatkozó konzervatív rendszerszemléletű történetírás, vagy épp a szocialista-posztoszocialista gazdaságtörténetírás angol nyelvű kiadványlistája). S ha csupán a magyar történetírás avittasabb készlete lenne itt szóra érdemíthető, talán nem is volna egyensúlyhiány..., de ugyanez érvényes a jugoszláv, román, lengyel, litván, sőt a francia historiográfia itt idézett kínálatára is. A kötet lényegében minden tizedik oldalán keményen rögzíti a szerző, hogy az elmaradottság az agrárius berendezkedés következménye, a vidék/város mutatók szerint pedig a 13 állam 50-88 százalékos ruralitás-mutatója áll szemben a nyugati (belga, holland, német, angol és welszi) 70-80 százalékos városodottsági adatokkal, s még zordabb az infrastrukturális mutatók terén mindez, hisz az első háború utáni dán, svájci, osztrák, norvég és holland mérték (60–75 %) áll szemben a török, portugál, román, bolgár, spanyol (0,3–15,2%-os) ellátottsággal. És míg a lista eleje amerikai, svéd dán, új-zélandi és brit sorrendre módosul 1937-re, a sor végi lista szinte ugyanaz marad, csak a jugoszlávok előzik meg a spanyolokat. Mintegy kulcsmagyarázatként rögzíti az európai periferialtság alapjait azzal: a hosszú XIX. században a haladás jelei mutatkoztak az európai perifériákon a modern nyugat fejlődési sebességének hatására, ám a XX. század első harmadában a kontinens déli és keleti félteke bizony csúnyán lemaradt. Feledni tűnik a hadiipar német turbulenciáját, elsiklik a fasizálódó Európa és az Egyesült Államok érdekviszonyai fölött, kimarad a Közel-Kelet és a gyarmati Afrika minden hatása, nem beszél időjárásról és helyi piacról, fakitermelésről és acélipari modernizációról, sem közép- vagy kelet-európai kultúrákról, s egészében Bécs vagy Pécs oly édesmindegy távolságra van műve fő vonalától, hogy aligha lenne érdemes őket megkülönböztetnie. Bizonytalán igaz, amit a Birminghami Egyetem jeles professzora, Dr. Steven Morewood ír négy sorban Aldcroft könyvéről, hogy az 1918 és 1939 közötti nyugat-európai fejlődő gazdaság árnyékáról szóló műben sikeres mérleget készít a földrész perifériáiról, de amennyiben elmarad a periféria-elméletek árnyalt és sokszínű készletének alkalmazásától, válságteóriák és politikatörténetek másfajta interpretációitól, vagy épp a világgazdaság-elméletek két-három évtizednyi megváltozott elbeszélsmódjaitól, annyiban számunkra talán kevesebbet ígér, mint azt várhatnánk. Ám az is lehetséges, hogy ez csupán a szegény és szerencsétlenül elmaradott periféria hangja a pazar brit birodalmi világképek ellen.

(Derek H. Aldcroft: *Europe's Third World. The European Periphery in the Interwar Years*)

Zoltán András

Ruszin kármentés a magyar időkől Káprály Mihály sajtószöveg-publikációról

„Inter arma silent musae” — tartja a latin bölcsesség, vagyis a háborús időkben nem szoktak virágozni a tudományok és a művészetek. Kelet- és Közép-Európában azonban, úgy látszik, ez is másként van, mint az európai fejlődés fősodrába tartozó országokban. A kárpátaljai ruszinok számára a II. világháború éveit valóságos irodalmi-nyelvi újjászületést és szellemi virágzást hoztak. Kárpátalja 70 évvel ezelőtti visszacsatolása Magyarországhoz a csehek által mindig ígért, de soha meg nem valósított ruszin autonómia intézményesülését is jelentette. Ennek óriási jelentősége volt nyelvi téren. A Kárpátalja visszacsatolását kimondó és egyhangúlag elfogadott VI. tc. 1939. június 23-án megjelent az Országos Törvénytarban, és egyidejűleg hatályba is lépett. Ennek 11. paragrafusa szerint Kárpátalján „az állam hivatalos nyelve a magyar és a magyar-orosz”. Ennek következtében Kárpátalján nemcsak a helyi, hanem az országos törvényeket is le kellett fordítani ruszinra, s a lakosok nemcsak a helyi, hanem az országos hatóságokhoz is fordulhattak ruszin nyelven, és ezen a nyelven kellett választ is kapniuk. A ruszin hivatalos használatának bevezetése és törvényes garanciáinak megteremtése mellett hatalmas lendületet kapott a ruszin nemzeti nyelvű tudomány és művelődés is. A csehszlovák idősokban az orosz nyelvet favorizáló ruzsofil és az ukrán nyelv használatáért síkra szálló ukrainofil irányzat harca uralta a kárpátaljai értelmiségi közvéleményt, most egy harmadik erő, a helyi ruszin nép nyelvi és kulturális önállósága mellett lándzsát törő ruszinofil irányzat került előtérbe, amely a hivatalos magyar politika támogatását is élvezte. 1941 elején Ungváron megalakul a Kárpátaljai Tudományos Társaság „a kárpátaljai és rutén népi kulturális érdekek és értékek tudományos szolgálatára és védelmére” a magyar állam hathatós anyagi és szervezeti támogatásával. A társaság első elnökekül az országosan ismert kiváló történészt, a ruszin származású Hodinka Antalt választották, ügyvezető igazgatója pedig Harajda János lett. A társaság igen eredményes és sokrétű munkája folyóiratokban és könyvekben öltött testet. Ezek bibliográfiai számbavételét Káprály Mihály már évekkor ezelőtt elvégezte, amikor külön könyvet szentelt a Kárpátaljai Tudományos Társaság kiadványainak.¹ E kiadványok mellett még számos ruszin nyelvű újság és folyóirat jelent meg Kárpátalján.

¹ Капраль, Михаил, *Подкарпатское Общество Наук*. Публикации: 1941–1944. – Káprály Mihály, *A Kárpátaljai Tudományos Társaság*. Kiadványok: 1941–1944. Nyíregyháza, 2002. (=Studia Ukrainica et Rusinica Nyíregyháziensia 10.). Vö. ismertetésünket: *Kisebbségkutatás* 12/1 (2003) 233–235

Részben a háborús viszonyok, részben az annak következtében létrejött új politikai berendezkedés nem segített e ruszin nemzeti újjászületés eredményeinek fennmaradásában. Maguk a sajtótermékek gyakran igen gyenge papíron jelentek meg, így a ma már sokszor porladó újságokat azok a könyvtárak sem szívesen adják oda az érdeklődő olvasónak, amelyek egyáltalán valaha is gyűjtötték ezeket, az állam nélküli kis népeknek pedig nincs módjuk ezeket összegyűjteni és a modern archiválási technikákkal a jövő számára megmenteni. Ez az egyik magyarázata annak, hogy mi értelme van 65–70 éves újság- és folyóiratcikkeket újra publikálni. A másik ok a háború utáni Kárpátalja új politikai berendezkedésének következménye, amely „a múltat végképp eltörölni” jelszavával és egy 1924. évi moszkvai Komintern-határozat alapján minden ruszint ukránnak minősített. A ruszin kiadványok módszeres megsemmisítésére a korlátolt „vonalasság” mellett az is sarkallhatta Kárpátalja új urait, hogy a háború alatti ruszin autonómia sehogy sem illeszkedett a „Horthy-fasizmus” mumusáról terjesztett szovjet rémálomba.

Az első kötetben többek között olvashatjuk Irinej Kontratovics atyának, a kor vezető amatőr történészének hírlapi publikációit; Sztripszky Hiadornak, az ismert ruszin néprajztudósnak, bibliográfusnak és nyelvésznek mindmáig tudományos értékkel bíró közleményeit; Fedor Potusnyak ismert író, filozófus, etnográfus, folklorista és régész, valamint Nyikolaj Lelekacs történész tudományos munkáit, továbbá Petr Mihovknak, a helyi tanítói testület képviselőjének, a kor termékeny szerzőjének a cikkeit. A kötet függelékeként jelent meg az a szovjet hatalmi szervek által 1949-ben összeállított dokumentum, amellyel ténylegesen megkezdődött a Munkácsi Görög Katolikus Püspökség felszámolása.

A sorozat második kötetében ruszin szerzőknek a második világháború éveiben publikált szépirodalmi szövegeit teszi közzé Káprály Mihály, amelyek eredetileg a korszak legnagyobb példányszámú lapjában voltak olvashatók. Ez a lap 1939–1941. között *Karpatska nedilja* (‘Kárpáti Vasárnap’), majd 1941–1944. között *Nedilja* (‘Vasárnap’) címmel jelent meg. A jól ismert helyi szerzők — Alekszandr Markus, Ivan Muranyi, Vaszilij Fenics, Jurij Sztaninec, Fedor Potusnyak, Luka Demjan — mellett kevésbé ismert szerzők gyakran meglehetősen csiszolatlan írásai is bekerültek a kötetbe, amelyek a maguk módján szintén szemléltetik mind az eredeti helyi irodalom fejlődésének bonyolult és sokszínű folyamatát, mind pedig általában a ruszin társadalom állapotának a sajátosságait a háborús években.

Káprály Mihály munkája révén fontos szövegek kerültek a ruszin és a magyar művelődéstörténet kutatóinak kezébe, de nem kevésbé érdekes anyagok ezek az általánosabban vett szláv nyelvészet számára sem, hiszen a nagy szláv nyelvek és kultúrák mellett a nemzetközi szlavisztika jelentős

érdeklődést tanúsít a kis irodalmi nyelvek, az úgy nevezett „mikronyelvek” iránt is, amelyek között a ruszin megkülönböztetett szerepet játszik.

Káprály Mihálynak hálával tartozunk azért, hogy a magától is porladó anyag és a tudatos pusztítás évtizedei után e nehéz, de történetileg ruszin szempontból oly fontos évek nyomtatott emlékeiből menti, ami menthető. E ruszin kármentés eredményeképpen a mai olvasó bepillantást nyerhet a korbeli kárpátaljai ruszin nyelvű sajtó hasábjain megjelent tudományos és tudománynepszerűsítő cikkekbe, továbbá szépirodalmi alkotásokba, így a kor vezető ukrán értelmiségének munkájába, nyelvezetébe és óhatatlanul a kor hangulatába is. A betűhív átirásban közölt sajtószövegek egyúttal nyelvészeti kutatások alapanyagául is szolgálhatnak. Reméljük, a közeljövőben további publikációkat köszönhetünk e tárgyban.

(Kapral', Mihail: *Rusins'kyj dajdžest 1939–1944. I. Nauka. // Káprály Mihály: Ruszin sajtószemle 1939–1944. I. Tudomány. Nyíregyháza: Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszék, 2008. 200 p. [= Studia Ukrainica et Rusinica Nyíregyháziensia 23.]*)

(Kapral', Mihail: *Rusins'kyj dajdžest 1939–1944. II. Krasnoë pisemstvo. // Káprály Mihály: Ruszin sajtószemle 1939–1944. II. Szépirodalom. Nyíregyháza: Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszék, 2008. 220 p. [= Studia Ukrainica et Rusinica Nyíregyháziensia 24.]*)